

Behov av stöd i Svenska kyrkans teckenspråkiga arbete

Rapport efter kartläggning

Foto: Magnus Aronson/IKON

Reviderad utgåva 2014-01-23

Svenska kyrkan
KYRKOKANSLIET

Behov av stöd i Svenska kyrkans teckenspråkiga arbete

Rapport efter kartläggning

Reviderad utgåva 2014-01-23
(Första utgåva 2013-01-29)

INLEDNING OCH UPPDRAG	2
1. BAKGRUND	2
2. DET SVENSKA TECKENSPRÅKET OCH TECKENSPRÅKIGA I SVERIGE.....	3
3. TECKENSPRÅKIGT ARBETE I SVENSKA KYRKAN	4
4. SJÄLVVÅRD I TECKENSPRÅKIGT SAMMANHANG	4
5. SYNPUNKTER I STIFTENS REMISSVAR TILL <i>EN FLERSPRÅKIG KYRKA</i>	5
FÖRSÄMRAD EKONOMI	5
TECKENSPRÅKETS SÄRSTÄLLNING	5
6. MEDARBETARE, REKRYTERING OCH UTBILDNING.....	5
7. STIFTENS SVAR I KYRKOKANSLIETS AKTUELLA KARTLÄGGNING	7
EXEMPEL PÅ INSATSER SOM GÖRS I STIFTEN FÖR ATT FRÄMJA VERKSAMHETEN PÅ TECKENSPRÅK	7
EXEMPEL PÅ INSATSER SOM PLANERAS I STIFTEN 2013 OCH PÅ LÄNGRE SIKT	8
VILKA BEHOV OCH UTMANINGAR SER STIFTEN VAD GÄLLER DEN TECKENSPRÅKIGA VERKSAMHETEN, NU OCH PÅ LÄNGRE SIKT?	8
VILKA STÖDINSATSER ANSER STIFTEN ATT DEN NATIONELLA NIVÅN SKA PRIORITERA NU OCH PÅ LÄNGRE SIKT?	10
BILAGA 1: SVENSK TECKENSPRÅK OCH TECKENSPRÅKIGA I SVERIGE	13

Inledning och uppdrag

Kyrkostyrelsen beslutade den 14 juni 2012 att uppdra åt kyrkokansliet att identifiera, kartlägga och precisera behovet av stödinsatser i det teckenspråkiga arbetet i Svenska kyrkan, i dialog med stiftet. I denna rapport presenteras utmaningar och de specifika stödåtgärder för det teckenspråkiga arbetet som bör prioriteras från nationell nivå framöver.

Församlingarna ansvarar för det operativa arbetet i församlingarna och kartläggningen omfattar inte behovet av stödåtgärder där. Stiftet främjar församlingarnas arbete och ansvarar enligt kyrkoordningen för medarbetarnas fortbildning och den nationella nivåns uppdrag innebär stöd till stiftets arbete. Av denna anledning utgår kartläggningen från uppgifter lämnade av ansvarig stiftskanslichef i stiftsorganisationen, eller från uppgifter lämnade av den person stiftskanslichefen utsett att representera stiftet.

Kartläggningen genomfördes under hösten 2012 av Marie Nordström, utvecklingssekreterare i avdelningen för kyrkolivets utveckling och rapporten sammanställdes av densamma i januari 2013.

Christer Degsell, huvudsekreterare i den statliga utredningen, *Teckenspråk och teckenspråkiga – Översyn av teckenspråkets ställning, SOU 2006:54*, har bidragit med fakta och kunskap om den aktuella situationen inom teckenspråksområdet. Hans underlag från oktober 2012 finns bilagt rapporten (bilaga 1).

1. Bakgrund

I dokumentet *En flerspråkig kyrka, policy och mål för Svenska kyrkans arbete på andra språk än svenska*, daterad 2010, presenteras utgångspunkter för arbetet på andra språk. I den formuleras hur Svenska kyrkan ska förhålla sig till den språkliga mångfalden samt hur arbetet på andra språk kan inkluderas i Svenska kyrkans ordinarie verksamhet och struktur. I kontakten med stiftet under kartläggningens gång har utgångspunkten varit att stiftet arbetar i enlighet med dokumentet *En flerspråkig kyrkas* intentioner och att ett flertal stift redan antagit eller kommer att anta målen för arbetet på andra språk på den regionala nivån. Likaså är frågorna utvecklade och ställda utifrån att stiftet har detta perspektiv.

Med stöd av den policy och de mål som finns formulerade i dokumentet kan varje nivå och enhet inom Svenska kyrkan utarbeta sina egna, mer konkreta mål och sin egen handlingsplan för ett utvecklingsarbete.

I den ansvarsfördelning som presenteras, och som beslutades av kyrkostyrelsen i juni 2012, Dnr 2010:988, framgår det att den nationella nivåns mål för arbete på andra språk och ansvar handlar om att:

- ge långsiktigt utvecklingsstöd
- företräda det flerspråkiga arbetet i det svenska samhället och internationellt
- inspirera till reflektion
- kvalitetssäkra genom kyrkoordning, policy och strukturer
- ansvara för övergripande samordning
- svara för gemensam kommunikation
- svara för att Svenska kyrkans böcker finns tillgängliga på de språk som används i gudstjänster och i kyrkliga handlingar och ta tillvara traditioner i utvecklingen av gudstjänstliv och böcker

- främja utbildning och rekrytering av medarbetare till en flerspråkig kyrka

Med dokumentet, *En flerspråkig kyrka, policy och mål för Svenska kyrkans arbete på andra språk än svenska*, som grund beslutade kyrkostyrelsen också om nationella insatser för att främja och utveckla Svenska kyrkans flerspråkiga arbete. Denna kartläggning är en del av det utvecklingsarbete som planerats inom enheten för flerspråkighet vid avdelningen för kyrkolivets utveckling för att främja det flerspråkiga arbetet som helhet i Svenska kyrkan.

2. Det svenska teckenspråket och teckenspråkiga i Sverige

Rätten att få använda det egna språket utgör en mänsklig rättighet i enlighet med artikel 27 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter.

Det svenska teckenspråket har en särställning genom att människor är beroende av detta språk, till skillnad från andra modersmål. Det går aldrig att ersätta ett teckenspråk med ett talat språk då funktionsnedsättningen utgör ett hinder.

Enligt Sveriges dövas riksförbund finns det 8 000 - 10 000 personer som är barndomsdöva i Sverige och cirka 30 000 teckenspråksansvändare, varav flera är gravt hörselskadade och för vilka teckenspråket är en nödvändighet på samma sätt som för döva. Det finns omkring 10 000 personer i Sverige som har teckenspråk som första språk.

Idag får 98 procent av de barn som föds döva ett tekniskt hjälpmedel, cochleaimplantat (CI), inopererat. För dessa barn är det naturligt att leva och växa upp i en miljö av ökad tvåspråkighet. Implantaten tycks i allt högre grad ha gett upphov till utveckling av talat språk, vilket kan utläsas av ett minskat antal elever i specialskolan för döva och hörselskadade. Samtidigt återställer inte ett implantat hörseln fullt ut, det gör bara att en döv eller hörselskadad uppfattar ljud och skapar artificiell hörsel. I flera studier framgår det att det är viktigt att kunskap om teckenspråk upprätthålls hos barnet och dess omgivning eftersom resultaten av implantat varierar mellan individer och att det finns situationer där man inte kan använda implantatet, exempelvis när man badar, vistas i vissa miljöer eller när det uppstår tekniskt fel. Det finns olika uppfattningar om CI. Läkare och föräldrar kan se det som en möjlighet för döva barn att utveckla talat språk medan språkforskare och företrädare för döva och hörselskadades intresseorganisationer framhåller betydelsen av tvåspråkighet även för barn med implantat.

Av de av riksdagen antagna språkpolitiska målen 2005, framgår det att teckenspråkiga, i likhet med andra med annat modersmål än svenska, har rätt att utveckla sitt modersmål. De har denna rätt oavsett om de på grund av dövhet eller hörselskada är att betrakta som personer med funktionsnedsättning eller inte. Detta utgör en grund för teckenspråksutredningen som presenterades 2006, *Teckenspråk och teckenspråkiga – Översyn av teckenspråkets ställning, SOU 2006:54* och de förslag som utredningen föreslår.

Efter regeringens proposition, *Språk för alla – förslag till språklag, 2008/09:153* beslutade riksdagen i maj 2009 om en språklag i enlighet med de förslag som lämnats i betänkandet *Värna språken – förslag till språklag, SOU 2008:26*. Det allmänna åläggs ett särskilt ansvar för att skydda och främja det svenska teckenspråket, vilket motsvarar de nationella minoritetsspråken. Enligt den nya språklagen ska den som tillhör en språklig minoritet ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda minoritetsspråket. Den som är döv eller hörselskadad eller den som av andra skäl har behov av teckenspråk ska ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda det svenska teckenspråket.

Språklagen 2009:600 trädde i kraft den 1 juli 2009.

3. Teckenspråkigt arbete i Svenska kyrkan

Svenska kyrkan har en särställning bland trossamfund i Sverige dels genom att samfundets grunder är definierat i svensk lag, dels genom att dess beslutande organ väljs enligt samma modell och med till största del samma företrädare som för det allmänna, stat, landsting och kommun. Kostnaderna för de nödvändiga åtgärderna ska finansieras inom ramen för ordinarie verksamhet även om principen aldrig rättsligt fasställt. En flerspråkig kyrka torde vara en trovärdighetsfråga för Svenska kyrkan.

I Svenska kyrkan bedrivs församlingsverksamhet på teckenspråk i samtliga stift och det finns en lång historia av arbete på teckenspråk inom Svenska kyrkan. Det fanns redan i början på 1900-talet teckenspråkiga präster som använde teckenspråket i till exempel gudstjänster. Det fanns också tidigt ett nära samarbete mellan dövorganisationer och Svenska kyrkan.

Enligt kyrkoordningen ska varje församling redovisa sin verksamhet på teckenspråk. Trots att den teckenspråkiga verksamheten alltmer inkluderas i de lokala församlingarnas arbete är de flesta medarbetare inom det teckenspråkiga arbetet anställda av stiftet. Arbetet sker i allmänhet i en eller flera församlingar i stiftet.

Som nämnts tidigare fasställde kyrkostyrelsen målsättningarna för den nationella nivån i enlighet med förslaget i *En flerspråkig kyrka* i juni 2012 och beslutade att främja och utveckla det flerspråkiga arbetet inom Svenska kyrkan genom särskilda insatser. Det rör särskilt arbetet på samiska, finska, meänkieli och det svenska teckenspråket. Kyrkostyrelsen rekommenderade också stiftet att anta de remitterade målsättningarna samt uppmuntra församlingarna att göra motsvarande. Vid samma möte uppdrog kyrkostyrelsen åt kyrkokansliet att utarbeta en åtgärdsplan i enlighet med stiftens remissvar och i fortsatt dialog med stiftet. Kyrkokansliet kommer därför att under åren 2013-2015, stödja det flerspråkiga arbetet i stift och församlingar. Syftet är att på ett bättre sätt inkludera och synliggöra samer, sverigefinnar, tordningalingar och teckenspråkiga. Det handlar bland annat om att öka kunskapen om språkliga minoriteter samt att bidra till att det flerspråkiga arbetet underlättas. I projektet ingår denna kartläggning för att identifiera specifika insatser som rör det svenska teckenspråket. Resultatet av samtliga insatser kommer att redovisas till kyrkostyrelsen under 2015.

4. Själavård i teckenspråkigt sammanhang

Döva har i grunden självklart samma behov av och rätt till själavård som alla andra människor. Behovet kan dock, för enskilda människor vara större. Detta på grund av den utsatthet som kan följa av att man lever som ensam döv eller teckenspråkig i ett hörande sammanhang. Utsattheten kan också förstärkas av att samhället i stort, inklusive Svenska kyrkan, brister i teckenspråkig kommunikation. All själavård bör ske på konfidentens modersmål. Det personliga samtalet är, för teckenspråkiga som för andra, den främsta vägen för själavård.

En stiftsmedarbetare i Härnösand stift genomförde en undersökning om själavård i teckenspråkigt sammanhang i samarbete med kyrkokansliet hösten 2011. En av slutsatserna i undersökningen är att det behövs fler teckenspråkiga medarbetare med själavård som prioriterad uppgift i sina tjänster. Själavård skulle kunna ske via tolk, men det är vanligen av flera skäl en lösning med märkbara begränsningar eftersom samtal via tolk aldrig kan ha samma intimitet som direktkommunikation.

Det behöver byggas ut ett jourssystem för själavård på teckenspråk, liksom det finns jourlösningar för andra språkgrupper. Tekniska möjligheter till själavård utvecklas kontinuerligt. Det kan handla om bildtelefoni, datorkommunikation, chatt, mobiltelefoni. Svenska kyrkans pågående utveckling av själavård på nätet behöver också innefatta möjligheter för teckenspråkiga och de frågetecken som finns vad gäller anonymiteten, utredas. Vid något av de centra för själavård som finns borde man satsa på att utveckla själavård på teckenspråk.

5. Synpunkter i stiftens remissvar till *En flerspråkig kyrka*

Förslaget *En flerspråkig kyrka*, skickades på remiss till samtliga stiftsstyrelser i december 2010. Samtidigt erbjöds fördjupade samtal under hösten 2010 samt under våren 2011. Med hjälp av medarbetare på nationell nivå bearbetades innehållet i dokumentet på plats i 10 stift. Samtliga 13 stift lämnade remissvar som därefter sammanställdes i september 2011 och presenterades för kyrkostyrelsen i november 2011, Dnr ks 2010:988.

Försämrad ekonomi

Samtliga stift uttryckte hur de mer eller mindre delar intentionerna i utredningens förslag till policy och mål. Flera stift välkomnade dessa gemensamma utgångspunkter och gav sitt stöd till förslaget. Härnösands stift gick längst i att uttrycka sin positiva inställning genom att peka på hur väl förslaget stämmer överens med stiftets förhållningssätt, men pekade liksom övriga stift på det bistra ekonomiska läget på samtliga nivåer i Svenska kyrkan.

Flera stift menade att de ekonomiska begränsningarna är ett hinder och att de föreslagna målen är något för ambitiösa till omfattning och innehåll, inte minst för glesbygdss stiften. Många menar att det kan bli svårt att uppnå målen i flera stift, då det blir allt vanligare att ifrågasätta flerspråkighetens nödvändighet lokalt. Något stift menar att detta bör kunna bemötas med stöd av den nya minoritets- och språklagstiftningen så att nödvändiga resurser avsätts.

Flera stift betonade vikten av en utökad samverkan mellan de olika nivåerna i Svenska kyrkan och en samverkan mellan stift och mellan församlingar så att kvalitén inte blir sämre när resurserna minskar.

Teckenspråkets särställning

I stiftens remissvar poängterar flera stift att det krävs specifika strukturer för det teckenspråkiga arbetet. Man pekar då framför allt på nödvändigheten av att rekrytering till och ansvaret för utbildning av teckenspråkiga medarbetare bör ligga på den nationella nivån. En spontanremiss formulerad av representanter för det teckenspråkiga arbetet under en nationell samling våren 2011 ger också uttryck för samma sak. I det yttrandet pekar man också på att teckenspråket inte har någon språklig majoritet någonstans, till skillnad från minoritetsspråken som kan ha språklig majoritet i ett geografiskt område eller land. Man konstaterar också att döva inte har något val som tvåspråkiga har, utan att de måste använda teckenspråk eftersom talad svenska för de flesta är en omöjlighet. De menar därför att teckenspråket har en särställning bland Svenska kyrkans minoritetsspråk.

Synsättet varierar dock bland medarbetarna inom det teckenspråkiga arbetet, vilket också framgår av spontanremissen. Det finns de som tycker att det teckenspråkiga arbetet borde ha likvärdigt fokus som arbetet på de nationella minoritetsspråken. Andra tycker att teckenspråket är ett annat sätt att uttrycka svenska och att dövhet i grunden är ett funktionshinder och att teckenspråket därför inte kan jämföras med nationella minoritetsspråk.

Av stiftens remissvar framgår tydligt att behovet av stöd till stift och församlingar är stort när det gäller det teckenspråkiga arbetet. Många teckenspråkiga känner sig inte inkluderade i församlingarnas verksamhet och den lokala verksamheten kan vara utformad så att de teckenspråkiga har svårt att vara delaktiga. Antalet mötesplatser för teckenspråkiga i Svenska kyrkan är begränsade och särskilt äldre kan känna sig isolerade och ensamma. I många församlingar finns inget utbud alls för teckenspråkiga och antalet medarbetare med kunskap i teckenspråk är ofta begränsat. Det finns därför särskilt behov och utmaningar när det gäller rekrytering av döva och teckenspråkiga till tjänst i Svenska kyrkan.

6. Medarbetare, rekrytering och utbildning

Under de senaste åren har en omfattande kartläggning genomförts inom området personal, rekrytering och utbildning av kyrkokansliet. Under 2006 gjorde utbildningsenheten på kyrkokansliet en

enkätundersökning om befintliga tjänster i Svenska kyrkans stift med krav på teckenspråk, samt en undersökning om behoven framöver av sådana tjänster och nyrekrytering. Den teckenspråkiga verksamheten i Svenska kyrkan hade 2006 cirka 30 personer som arbetade på hel- eller deltidstjänster i stift och församlingar. Fram till 2011 uppskattades rekryteringsbehovet av medarbetare till sammanlagt cirka 15 personer.

Flera stift menade då att de under en längre tid sett med oro på rekryteringssituationen för den teckenspråkiga verksamheten. De menade att Svenska kyrkan, utöver att rekrytera och utbilda döva till tjänster som teckenspråkiga präster, diakoner och pedagoger, måste rekrytera redan färdigutbildade pedagoger, diakoner och präster som vill fortbilda sig i teckenspråk för att täcka det behov som finns.

Nämnden för utbildning, forskning och kultur beslutade i maj 2009 om en handlingsplan för rekrytering och utbildning till en flerspråkig kyrka, Dnr Ks 2006/989, och uppdrog till kyrkokansliet att:

- Se till att information och kommunikation angående tjänst i Svenska kyrkan ger uttryck för det perspektiv som inkluderar de språkliga minoriteterna.
- Inventera rekryteringsbehovet och arbeta med lämpliga rekryteringsåtgärder samt skapa möjlighet för stiftsanslagna med ansvar för rekrytering respektive minoritetsspråk att mötas för gemensam reflektion och utbyte av erfarenheter.
- Komma överens med stiftet om en ansvarsfördelning för rekrytering och utbildning.
- Inventera utbildnings- och fortbildningsbehov samt ge förslag till och erbjuda fortbildning för anställda i församling.
- Samverka med utbildningsanordnare som kan erbjuda kurser eller utbildningar med inriktning på de språkliga minoriteternas behov.
- Inventera hur och verka för att verksamheten på minoritetsspråk uppmärksammas på Svenska kyrkans grundkurs och profilutbildningarna.
- Inventera och kartlägga villkoren för att bedriva utbildning och möjligheten till bidrag för utbildningsanordnarna.
- Utredda möjligheten att fondera medel för den teckenspråkiga utbildningen.

En utvidgad enkätundersökning om också andra minoritetsspråk genomfördes hösten 2009, även denna gång av utbildningsenheten. I denna undersökning svarade också representanter för kyrkliga utbildningar på enkäten. En nationell konferens om rekrytering till tjänst i en flerspråkig kyrka genomfördes också. Slutsatserna för det teckenspråkiga arbetet i den undersökningen visar att de framtida behoven av medarbetare till den teckenspråkiga verksamheten är stora och omfattar runt 50 medarbetare. Stiftet efterfrågade även denna gång fortbildning av hörande personer i teckenspråk. Beräkningarna 2009 uppskattades till cirka 16 präster, 21 diakoner och 10 församlingspedagoger. Majoriteten av stiftet ser att behoven är stora, samtidigt är framtiden svår att förutse och ett stift gör följande reflektion i enkätundersökningen:

Det framtida behovet av teckenspråkig personal är mycket svår att förutse. Implantaten kommer att påverka behovet men det är svårt att säga i hur hög grad. Detta kombinerat med sämre ekonomi gör att frågan är svår att svara på. En sak är vad vi skulle vilja en annan vad vi klarar.

Ett annat stift menar att:

Antalet teckenspråkiga kommer att minska och att de inte vet om CI opererade personer kommer att välja svenska eller teckenspråk som modersmål, lika lite som de vet om CI opererade personer kommer att välja sin lokala kyrka i stället för stiftets teckenspråkiga verksamhet. Eftersom det är

ett faktum att det är allt fler CI opererade inom barn- och ungdomsverksamheten i stiftet har man börjat ställa om verksamheten inom det området redan 2009.

Sammanfattningsvis visade enkätundersökningen, som redovisades i dokumentet, *Behovet av personal i Svenska kyrkan med flerspråkig kompetens*, 2011, att medarbetare som talar både svenska och teckenspråk och kan arbeta på båda språken är viktiga.

De flesta stift saknade vid tillfället för enkätundersökningen rutiner för att ta reda på om de blivande diakonerna, församlingspedagogerna, kyrkomusikerna eller prästerna har några särskilda språkkompetenser. Informationen mellan stift och utbildningar behövde då finna bättre former, då kunskapen om dessa studenter ramlar mellan stolarna. En slutsats var att det i framtiden blir viktigt att genom uppmärksamhet och utbildningsinsatser visa på att särskilda språkkunskaper är en merit och tillgång i Svenska kyrkan.

Det framkom också att de ideella medarbetarna tar ett stort ansvar i den flerspråkiga verksamheten och att de bör erbjudas fortbildning för sina uppdrag. Denna grupp, som helt eller delvis kan språket och har särskild kulturkänedom, är också viktig att rekrytera till de kyrkliga utbildningarna.

7. Stiftens svar i kyrkokansliets aktuella kartläggning

Slutsatserna av den aktuella kartläggningen redovisas översiktligt och varken stift eller de personer som fått förtroendet att svara identifieras. I vissa fall nämns något stift specifikt. Det handlar då om att ett eller flera stift gör något av speciellt intresse eller att ett eller flera stift har en avvikande mening jämfört med övriga stift. Ibland citeras något stift för att det ger ett välformulerat uttryck för majoriteten av stiftens inställning.

I mångt och mycket ser arbetet på teckenspråk ut på samma sätt som annat arbete i Svenska kyrkan och beskrivs därför inte särskilt. Det handlar om gudstjänster, kyrkliga handlingar, samtalsgrupper, barn- och ungdomsverksamhet, konfirmandarbete, gemenskapsfrämjande aktiviteter och diakonalt arbete.

Det exakta antalet tjänster i stiftet och dessa tjänsters omfattning redovisas inte på nytt i denna kartläggning. En någorlunda aktuell redovisning finns i den nyligen genomförda enkäten från 2009 och i rapporten *Behovet av personal i Svenska kyrkan med flerspråkig kompetens* från 2011. Likaså finns en kort beskrivning av tjänsteläget i måldokumentet, *En flerspråkig kyrka*. Då stiftet har olika karaktär, arbetssätt och storlek bör den typen av uppställningar analyseras noga innan man drar slutsatser eller gör jämförelser mellan stiftet. Det som löper som en röd tråd genom tidigare kartläggningar och den som nu genomförs är ett skriande behov av fler teckenspråkiga medarbetare i Svenska kyrkan, både medarbetare med teckenspråk som modersmål och hörande medarbetare med svenska som modersmål. Dock har denna kartläggning inte preciserat något antal.

Exempel på insatser som görs i stiftet för att främja verksamheten på teckenspråk

Stiftet främjar och organiserar sitt stöd till verksamhet och utvecklingsarbete på teckenspråk på olika sätt. Samtliga stift bedriver verksamhet på teckenspråk och samtliga företrädare för stiftet uttrycker också att de är mycket måna om denna verksamhet. Ledningen i stiftet har också stöd i sina styrorgan för att verksamheten ska upprätthållas. Målet i stiftet är att behålla den kompetens- och verksamhetsnivå som finns och inga omprioriteringar eller nedskärningar planeras.

Några stift har en funktion placerad på stiftskansliet till stöd för verksamheten, medan andra stift har valt att organisera arbetet genom en eller flera utvalda församlingar i stiftet, där också medarbetarna har sin arbetsplats. Regelbundna samråd sker med ledning och medarbetare i dessa församlingar.

Några stift genomför kontinuerligt utvecklingsarbete och här följer några aktuella exempel på utvecklingsåtgärder som genomförts nyligen eller som pågår nu.

- I Härnösands stift genomfördes ett flerårigt projekt 2008-2009 i syfte att genomlysastiftets minoritetsspråkiga verksamhet och dess organisation. Projektet mynnade bland annat ut i ett förslag till resurs- och utvecklingscentrum. Idag finns det ett sådant centrum för teckenspråkig verksamhet utlokaliserat till Härnösands domkyrkoförsamling.
- I Luleå stift genomförs ett utvecklingsprojekt efter att de rekommenderade riktlinjerna i *En flerspråkig kyrka* antagits. Stiftet prövar möjliga utbildningsinsatser för hörande medarbetare till teckenspråkig tjänst samt utbildningar i syfte att inspirera döva till att utbilda sig för tjänst i Svenska kyrkan, i samarbete med Strömbäcks folkhögskola som utbildat teckenspråkstolkare under många år.
- I Luleå stift genomförs en *Prova på kurs* i teckenspråk i syfte att hitta lämpiga kandidater till en kvalificerad utbildning i teckenspråk.
- Eftersom Örebro är ett centrum för döva i Sverige genom att teckenspråkskolorna finns där, erbjuder Nicolai församling församlingens samtliga medarbetare teckenspråksundervisning varje vecka, en nybörjarkurs och en fortsättningskurs.
- I Växjö stift erbjuds korta introduktionskurser i teckenspråk för församlingsmedarbetare.

Exempel på insatser som planeras i stiftet 2013 och på längre sikt

- I Skara stift prövar man under 2013 förslaget till ny kyrkohandbok i den teckenspråkiga verksamheten. Det kommer att präglade flesta möten med döva i stiftet och påverka gudstjänsterna. I Västerås stift sker en större satsning genom att förslaget till ny kyrkohandbok används i det teckenspråkiga arbetet. Erfarenheterna av detta arbete kommer att summeras noggrant.
- Härnösands stift kommer att under 2013 utarbeta en policy för arbetet med flerspråkighet och inspirera församlingarna till policyarbete inom området.
- Luleå stift och Härnösands stift planerar att i samarbete genomföra en kvalificerad utbildning i teckenspråk för präster och diakoner.
- Luleå stift planerar utbildning för döva motsvarande Svenska kyrkans grundkurs, som kan ge Svenska kyrkan ytterligare assistenter i det teckenspråkiga arbetet.
- Linköpings stift kommer att försöka ordna nybörjarkurser i teckenspråk för medarbetare i stiftet för att skapa en baskunskap och ett intresse för att gå vidare med språket.

Vilka behov och utmaningar ser stiftet vad gäller den teckenspråkiga verksamheten, nu och på längre sikt?

INKLUDERING OCH SUBJEKT I SIN EGEN KYRKA

Flera stift hänvisar till dokumentet *En flerspråkig kyrka* och att det teckenspråkiga inte får vara en guppande jolle på släp efter det stora skeppet Svenska kyrkan. Inkludering är viktigt, om än ett komplext arbete. Likaså menar man att kyrkan inte längre kan odla särskilt dövkyrka, där gruppen ofta blir objekt för hörande personals omvårdnad. Man hoppas och vill att döva alltmer ska ta rollen som subjekt i sin egen kyrka.

Ett stift uttrycker att den stora utmaningen är att stimulera döva att bli mer aktiva i Svenska kyrkan. Det görs mycket för denna grupp medan de som är föremål för insatser är ganska passiva. De behöver

ta mer eget ansvar, dels i anslutning till tecknade och tolkade gudstjänster men också i fråga om den övriga verksamheten av gemenskapskaraktär.

SE MÄNNISKAN SOM INDIVID

Några stift betonar vikten av att försöka se den unika individen och inte en speciell grupp som ska servas med verksamhet. Individen har en självklar plats i kyrkans liv och detta behöver stärkas, så att kyrkan är tillgänglig för alla oberoende av var man bor eller hur ens behov ser ut. Teckenspråkiga har samma behov av Svenska kyrkan som alla andra. Gruppen döva har tidigare i högre utsträckning varit en mer homogen grupp. Nu finns både gruppen som endast är teckenspråkig och den nya grupp som växer fram med implantat och som finns både i den döva världen och i den hörande världen.

FORTSATT BEHOV AV TILLGÄNGLIGHET

Ett stift menar att det är viktigt att bemöta de diskussioner som förekommer om att döva inte behöver teckenspråk längre på grund av CI, eftersom det inte är en korrekt analys eller slutsats. Teckenspråket är viktigt både av tekniska skäl när tekniken krånglar, såväl som av identitetsskäl.

Ett annat stift menar att nya landvinningar inom medicinsk teknik och vetenskap innebär att färre personer kommer att vara döva i framtiden, på relativt lång sikt och att det innebär att efterfrågan på våra teckenspråkiga anställda kommer att minska. Samtidigt menar det stiftet att Svenska kyrkan måste ta sitt ansvar för att säkerställa en fungerande kommunikation och att det är en utmaning att upprätthålla kompetens bland de teckenspråkiga medarbetarna.

Ett stift påpekar det faktum att vi kommer att få allt fler personer med hörselnedsättning, framför allt som en följd av en allt åldrande befolkning. För dessa är tecken som stöd (TSS) viktigt, och därför bör kyrkan kunna erbjuda sådant stöd. För den allt större grupp som har hörselnedsättning är det avgörande med tillgänglighet med t ex hörselslingor.

Ett stift lyfter fram att vi har mycket att lära av Den evangeliska lutherska kyrkan i Finland och deras tillgänglighetsarbete. De har tagit fram ett kyrkans tillgänglighetsprogram, *KOM*, under 2012 där funktionshindrade och teckenspråkigas perspektiv ingår. Det är ett program som riktar sig till församlingsmedlemmar och till kyrkans medarbetare. Programmet visar på att kyrkan ska vara tillgänglig för alla, oberoende av om man ingår i en majoritet eller minoritet av befolkningen.

SAMVERKAN

Ett stift uttrycker behovet av att kartlägga vilka döva och hörselskadade som finns i stiftet och var, för att veta vart arbetet behöver förstärkas. Över hela landet läggs dövas föreningar ned. Det är därför en utmaning för kyrkan att ge mötesplatser för samtal och meningsutbyte.

På längre sikt bör det ske mer samverkan över stiftsgränserna. De två områden som nämnts som områden som bör prioriteras framöver och där det bör utvecklas samverkan, är barn- och ungdomsarbetet och konfirmandarbetet. Det behövs ett nytänkande i barn- och ungdomsarbetet vilket också sker bättre i samverkan. Arbetet påverkas genom att allt fler barn och unga har implantat, men hur det påverkar arbetet på sikt är ännu oklart.

Ett stift uttrycker att det är en alltmer åldrande befolkning inom teckenspråksarbetet. Och det reflekteras över om det är stiftets verksamhet som tilltalar äldre och inte svarar mot de yngres behov eller om det motsvarar den ålderspyramid som utvecklas inom gruppen döva?

Att genomföra en verksamhet på teckenspråk kräver många gånger samverkan med andra organisationer, andra stift och med den nationella nivån. T ex när det ska bildas en grupp inom vuxenkatekumenatet så räcker inte deltagare från ett stift för att det ska bli en grupp. Det behövs också samverkan kring konfirmandarbetet och rekrytering, fortbildning och utbildning.

En samverkan innebär också möjligheter för en ensam stiftsadjunkt att också ingå i ett arbetslag. Ett arbetslag kan bidra till verksamhetsutveckling och en bättre arbetsmiljö för en som ofta arbetar ensam. Det är en utmaning att utveckla en långsiktigt hållbar arbetsmiljö för medarbetare i

teckenspråksarbetet, genom att de ofta gör flera och långa resor i tjänsten på egen hand och sällan har nära kollegor. Ibland kan ensamarbetet också innebära brist på kontinuerlig kvalitetsutveckling i arbetet, något som man ofta får i ett arbetslag.

UTBILDNING AV MEDARBETARE

Många döva tvingas att se på tolk vid kyrkliga handlingar och under gudstjänst, i stället för ett direkt tilltal. Många människor har inte tillgång till samma intima själavård som hörande, då man i många fall endast erbjuds själavård via teckenspråkstolk. Svenska kyrkan svarar inte helt mot det behov som finns av teckenspråkiga präster.

Att utöva kvalitativ själavård genom tolk är närmast omöjligt och genom att tolken inte har tystnadsplikt saknas de naturliga förutsättningarna.

Flera stift uttrycker vikten av att få fler döva medarbetare i tjänst i Svenska kyrkan. De arbetar på sitt modersmål och kan möta andra människor på deras modersmål. Samtidigt är inte döva en homogen grupp där en döv medarbetare med automatik har bättre förståelse eller möjlighet till att arbeta bland andra döva människor.

Flera stift menar att det är mycket viktigt att synliggöra arbetet på teckenspråk och att involvera fler svenskspråkiga medarbetare i verksamheten. I stiftens svar går det att utläsa att alltför betonar vikten av att allt fler svenskspråkiga lär sig teckenspråk och att just förmånen av att finnas i en hörande miljö också gör att dessa medarbetare kan tillföra många värdefulla aspekter både i själavård, gudstjänst och barn- och ungdomsverksamheten. Tvåspråkigheten bidrar till inkludering och influenser från olika grupper och verksamheter kan berika varandra.

Ett stift lyfter fram hur sårbar verksamheten på teckenspråk är. När en teckenspråkig medarbetare slutar kan en stor del av verksamheten raseras. Därför är det oerhört viktigt att bygga upp en organisationsstruktur som bär för att säkra verksamheten. Man menar att det finns ett antal medarbetare i stiftet som har varierade kunskap i teckenspråk som skulle kunna användas mera. Man menar att det är värdefullt att inventera kunskapen om medarbetares språkkunskaper om det inte är gjort och uppmuntra till att språken används och utvecklas.

Vilka stödinsatser anser stiftet att den nationella nivån ska prioritera nu och på längre sikt?

Den nationella nivån ska bidra till att stödja stiftet i de utmaningar som identifierats och beskrivits ovan. Det är viktigt att den nationella nivån prioriteringar svarar mot det stiftet har behov av. Några stift uttrycker behov av en tjänst på kyrkokansliet till stöd för det teckenspråkiga arbetet, något stift lämnar dessutom förslag till omfattning av en sådan tjänst uttryckt som procent av en heltidstjänst. De flesta stift lyfter dock enbart fram de områden som behöver stöd och utveckling och kommenterar inte hur kyrkokansliet ska organisera eller resurssätta de insatser som efterfrågas. Att det behövs någon form av funktion eller enhet på nationell nivå som bidrar till stöd för stiftens gemensamma angelägenheter är de flesta stift i alla fall måna om.

I den aktuella kartläggningen framkom en viss besvikelse över att man inte hittills sett någon effekt av tidigare kartläggningar eller den handlingsplan för rekrytering och utbildning till en flerspråkig kyrka som Nämnden för utbildning, forskning och kultur beslutade om 2009. Flera stift efterlyser konkreta handlingar efter att en kartläggning är genomförd och analyserad, åtminstone feedback på hur den nationella nivån planerar att hantera önskemålen.

Nedan följer de behov av stödinsatser som stiftet särskilt önskar att den nationella nivån prioriterar:

OMVÄRLDSANALYS OCH FORSKNING

Den nationella nivån bör ha ett särskilt ansvar för att följa utvecklingen inom det teckenspråkiga området i samhället och bidra till den omvärldsbevakning och analys som är nödvändig för Svenska kyrkan. Likaså att initiera studier och forskning inom den verksamhet som finns inom Svenska kyrkan idag.

I ALL KOMMUNIKATION BEVAKA FLERSPRÅKIGHETEN

Den nationella nivån har ett ansvar för att Svenska kyrkan framstår som den flerspråkiga kyrkan den är i den nationella kommunikationen om Svenska kyrkan och i Svenska kyrkan. Den nationella nivån behöver liksom övriga nivåer utveckla förmågan att *tänka in* språkliga minoriteter redan från steg 1 i allt arbete. En skriven text på ett minoritetsspråk ska om möjligt publiceras samtidigt som en svensk text. Den nationella nivån bör också bidra till att kunskapen om teckenspråk och dövas och hörselskadades situation ökar bland Svenska kyrkans medarbetare och förtroendevalda.

Den visuella kommunikationen behöver utvecklas på Svenska kyrkans webb och intranät. Det behövs också visuellt utbildnings- och inspirationsmaterial vilket den nationella nivån behöver initiera.

REKRYTERING OCH UTBILDNING AV MEDARBETARE

Stiften hänvisar till det som tidigare förmedlats i föregående kartläggningar, 2006 och 2009. Man påminner också om den handlingsplan som Nämnden för utbildning, forskning och kultur beslutat om 2009 och de samtal som fördes under den nationella konferensen om rekrytering till tjänst i en flerspråkig kyrka som genomfördes samma år. Man saknar uppföljning och konkret handling utifrån både konferens och kartläggningar. De behov som uttrycktes under konferens och i kartläggning gäller fortfarande.

Stiften betonar vikten av såväl rekrytering och utbildning av döva medarbetare i Svenska kyrkan, som möjlighet för svenskspråkiga medarbetare att utveckla sitt kunnande i teckenspråk. Det är framför allt stöd för rekrytering som saknas. Det framhålls ett skriande behov av både teckenspråkiga präster och diakoner, men också diakoniassistenter. Flera stift uttrycker det som ett strategiskt vägval för ökad inkludering att rekrytera tvåspråkiga medarbetare, att få fler hörande till den teckenspråkiga verksamheten.

Ett samlat teckenspråkscentrum vore en möjlighet för Svenska kyrkan. Ett centrum för den som vill utveckla sitt kunnande i teckenspråk och för den som är döv och som vill pröva tanken på att utbilda sig till medarbetare i Svenska kyrkan. För den senare gruppen skulle kurser i kristen tro och kurser som motsvarar de moment som finns i Svenska kyrkans grundkurs kunna erbjudas. Kanske är det samarbete som inletts i Härnösands och Luleå stift med Strömbäcks folkhögskola ett värdefullt initiativ. Utbildning som motsvarar delar av Svenska kyrkans grundkurs för döva är något som bör göras genom stiftssamverkan i och med att det handlar om ett begränsat antal deltagare.

Några stift lyfter fram att erbjudande om att vara volontär eller praktikant i en församling kan bidra till rekrytering av nya medarbetare. Det volontärprogram som finns i Nicolai församling i Örebro nämns som exempel på sådan verksamhet där unga människor får pröva på att arbeta i församling. Kanske skulle möjligheten med ett nationellt volontärprogram för unga döva prövas.

Den handlingsplan för rekrytering och utbildning som beslutades av Nämnden för utbildning, forskning och kultur 2009 måste åtgärdas av kyrkokansliet.

KOMPETENSUTVECKLING OCH FORTBILDNING

Det är stiftens ansvar att sörja för medarbetares kontinuerliga fortbildning och kompetensutveckling. Dock kan det vara motiverat att den nationella nivån bidrar inom vissa verksamhetsområden. Detta när det handlar om områden där det inte är försvarbart för stiften att upparbeta egen fortbildningskompetens eller när det handlar om så få kursdeltagare från varje stift att det blir fördelaktigt att genomföra en fortbildning nationellt. Då skulle t ex den nationella nivån kunna erbjuda en pilotutbildning i samarbete med stiften. Kompetensutveckling i teckenspråk skulle kunna vara ett sådant område där den nationella nivån finns med som stöd.

Något stift menar också att de nationella mötesplatserna är nödvändiga som inspirationskälla för de medarbetare som ofta tvingas arbeta utan arbetslag och där underlaget för gemensam fortbildning i stiften inte är tillräckliga.

UTVECKLINGSARBETE BARN OCH UNGA

Det teckenspråkiga barn- och ungdomsarbetet behöver utvecklas i takt med övrigt barn- och ungdomsarbete i Svenska kyrkan. Det behöver utarbetas hållbara strategier och samverkansformer för det teckenspråkiga barn- och ungdomsarbetet.

TECKENSPRÅKSTOLKAR

Frågan om teckenspråkstolkar börjar bli alltmer angelägen. Det händer att landsting nekar finansiering av teckenspråkstolkar för Svenska kyrkans verksamhet. Det behövs ett nationellt påverkansarbete gentemot Sveriges kommuner och landsting, SKL. Något stift föreslog, att Svenska kyrkan bör sluta ett nationellt avtal med något tolkbolag. Frågan behöver utredas och det krävs ett samlat och gemensamt agerande för bästa effekt. Denna rapport, som främst är att betrakta som ett internt arbetsmaterial, kommer att bidra till det fortsatta planeringsarbetet av stöd- och utvecklingsinsatser för det teckenspråkiga arbetet i en fortsatt dialog med stiftens företrädare.

Rapporten presenterades vid en samling för stiftsmedarbetare i det teckenspråkiga arbetet i slutet på januari 2013 och vid den samlingen framkom inga synpunkter som talar för något annat än vad kartläggningen visar. Under samlingen betonade vikten av samverkan mellan stiftet och mellan Svenska kyrkans olika nivåer och man menade att detta behöver utvecklas.

De nationella mötesplatserna är viktiga för stiftsmedarbetarnas inspiration, erfarenhetsutbyte och möjlighet till att identifiera samverkansformer, men dessa samlingar skulle kunna anordnas regionalt eller nationellt utan medverkan av medarbetare från den nationella nivån. Däremot bör samtal och planering som har en strategisk karaktär genomföras i samarbete med den nationella nivån.

Bilaga 1: Svensk teckenspråk och teckenspråkiga i Sverige

Christer Degsell
f.d. huvudsekreterare i Utredningen (S 2003:12)
Översyn av teckenspråkets ställning

2012-10-16

Svensk teckenspråk och teckenspråkiga i Sverige

Språk i Sverige

I dagens Sverige talas och används många olika språk: Svenska språket, det svenska teckenspråket, fem nationella minoritetsspråk – samiska, finska, meänkieli, romani chib och jiddisch – samt alla de språk¹ som kommit hit med människor som invandrat och bosatt sig i Sverige. Att Sverige blivit allt mer flerspråkigt och mångkulturellt ställer krav på respekt för kulturella olikheter och på lyhördhet från samhällets sida för människor rättigheter. Rätten att få använda det egna språket och rätten att få utöva sin kultur utgör en mänsklig rättighet i enlighet med artikel 27 av FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter.²

Tecknade språk

På samma sätt som talade språk har uppstått och utvecklats i interaktion mellan människor, har tecknade språk uppstått och utvecklats i interaktion mellan människor som är beroende av ett visuellt språk för sin kommunikation. Tecknade språk består liksom talade språk av en uppsättning konventionella symboler, ett ordförråd och av ett system med regler för symbolernas användning, en grammatik. Tecknade språk skiljer sig härvidlag inte från talade språk. Tecknade språk skiljer sig däremot från talade språk främst därigenom att det förmedlas gestuellt-manuellt och inte talat och genom att det tas emot visuellt via synen och inte via hörselsinnet. Tecknade språk skiljer sig även från talade språk genom att de, liksom även merparten av de drygt 6 500 olika språk som talas världen över, saknar skriftspråk.

Teckenspråkiga

För flertalet människor är teckenspråk fortfarande förknippat med den grupp människor med funktionsnedsättning som benämns döva. Historien visar att deras ställning i samhället har varit svag. På grund av funktionsnedsättningen har de ofta, på samma sätt som andra minoriteter, nedvärderats av majoritetssamhället. De har därmed marginaliserats och hänvisats till platser långt ned på samhällsstegen. De har inte betraktats som subjekt utan som objekt och i bästa fall som föremål för andras hjälp och medlidande.

¹ Utredningen om kontakttolkar angav i sitt betänkande SOU 2005:37 att antalet invandrarpråk 2004 uppgick till c:a 155 stycken. Antalet språk i grundskolan i vilka undervisning som modersmål anordnades uppgick samma år till 132 stycken.

² Sveriges internationella överenskommelser (SÖ) 1971:42.

Hörhjälpmedel

I takt med att den medicinsk-tekniska utvecklingen, under 1900-talet, har gett upphov till allt bättre hörhjälpmedel har förväntningar väckts, såväl i Sverige som i andra länder, att dessa i ökad omfattning ska kunna kompensera för den nedsättning som skador på hörselsinnet ger. För vissa, de personer som i dag benämns hörselskadade, har dessa förväntningar till stor del infriats. Detta då de haft sådana hörselrester att de kunnat tillgodogöra sig den tekniska utvecklingen. För andra resulterade förväntningarna i att teckenspråket ansågs förhindra att döva barn ville tillägna sig talat språk och att det barnet därför inte skulle ges tillgång till teckenspråk. Härigenom uppstod för många döva barn ett antal år där de var utan ett fungerande språk.

Utvecklandet av ny hörselteknik, cochleaimplantat (CI), i slutet av 1970-talet skapade nya förväntningar såväl i samhället som stort som hos föräldrar till döva och hörselskadade barn och deras närstående. De hörhjälpmedel som hittills funnits, utvecklats och förfinats hade haft till uppgift att förstärka ljud, medan ett CI skapar en artificiell hörsel genom att implantatet stimulerar hörselnerven. Ett inopererat implantat gör att en döv eller hörselskadad individ uppfattar ljud, men det återställer inte hörseln fullt ut. I Sverige genomfördes de första CI-operationerna på barn 1990 och idag opereras den helt övervägande delen av barn med diagnostiserad dövhet.

I Sverige kom förväntningarna på denna nya metod delvis att få likartade uttryck som de ovan nämnda. Olika uppfattningar kom att ställas mot varandra. Å ena sidan läkare och föräldrar som såg CI som en ny möjlighet för döva barn att utveckla talat språk. Å andra sidan av språkforskare och företrädare för dövas och hörselskadades intresseorganisationer som framhöll betydelsen av tvåspråkighet även för de barn som genom CI ges möjlighet till artificiell hörsel.

Dövas tvåspråkighet

Språk överförs vanligtvis från föräldrar till barn, från generation till generation. I familjer där flera än ett språk är dagligt umgängesspråk i familjen kan barn utveckla två- eller flerspråkighet parallellt under sin uppväxt. Flertalet döva har hörande föräldrar och växer upp i miljöer där föräldrarna inte initialt behärskar det språk som det döva barnet kan tillgodogöra sig. Föräldrar och barn lär sig, i bästa fall, svenskt teckenspråk parallellt. I denna process går barnet successivt om sina föräldrar vad gäller färdigheter i teckenspråk genom att språket inte primärt förmedlas från generation till generation, utan i kontakt med andra teckenspråkiga i förskola och skola. En annan skillnad är att teckenspråkiga barn som är beroende av detta språk, till skillnad från andra med annat modersmål, aldrig kan ersätta sitt teckenspråk med talat språk då funktionsnedsättning här utgör ett hinder.

Regering och riksdag noterade i den språkpolitiska proposition som riksdagen antog i december 2005, att för personer som är döva, dövblinda eller vuxendöva och för vissa hörselskadade är tillgången till utbildning, tillgången till information och möjligheterna att göra sig förstådda på teckenspråk grundläggande för tillgänglighet och delaktighet i samhällslivet (prop. 2005/06:2).

Teckenspråkigas kamp för sitt språk

I takt med att undervisning av döva etablerades runt om i Europa uppstod teckenspråkliga miljöer bland de personer som beroende av och i behov av teckenspråk för sin sociala interaktion med andra teckenspråkiga. Så även i Sverige. 1868 bildades ”Döfstumme-föreningen” (senare Döfstumföreningen) i Stockholm som verkade för döva i hela landet fram till 1902. I takt med att flera specialskolor för döva etablerades uppstod i anslutning till skolorna regionala föreningar. Dessa slöt sig samman i Svenska Döfstumsförbundet som 1922 bytte namn till Sveriges Dövas Riksförbund. Ser man till de frågor föreningarna över tid drivit framträder frågor om rätten och möjligheterna att använda svenskt teckenspråk liksom erkännandet av detta språk som språk som centrala.

Hur teckenspråkigas tillvaro gestaltats genom historien har vi, som noterats ovan, få vittnesbörd om och de vittnesbörd som finns härrör till största delen från icke teckenspråkiga. Inom den undervisningen av döva som etablerades i Europa under senare hälften av 1700-talet uppstod ganska snart en långvarig och infekterad strid mellan företrädare för teckenspråk i undervisning av döva och

de som förespråkade att målet med undervisningen var att dessa skulle lära sig tala och skriva. Striden avslutades med att ett antal hörande dövlarare vid en internationell konferens i Milano år 1880 uttalade, att talmetoden var överlägsen teckenmetoden vid undervisning av döva. Teckenspråkiga skulle enligt kongressuttalandet "normaliseras". Uttalandet fick stort genomslag inom undervisningen av teckenspråkiga, så även i Sverige, och den av kongressen uttryckta uppfattning återfinns i flera europeiska länder än idag.

Fram till 1960-talet framfördes ofta i forskningssammanhang uppfattningen att tecknat språk hade negativa effekter på dövas språkliga och kognitiva utveckling. Denna uppfattning var i stora delar besläktad med den från senare delen av 1800-talet och medförde att teckenspråkiga mera sågs som objekt för "normalisering", än som en språklig minoritet. Den forskning som detta synsätt grundare sig på har emellertid senare avfärdats som metodisk undermålig (SOU 2006 54, sid. 71).

I början av 1970-talet ökade kraven på att samhällets syn på svenskt teckenspråk och på teckenspråkets ställning skulle förändras. Kraven kom främst från dövas egna organisationer och från föräldrar till döva och hörselskadade barn. Synen på dövhet som en defekt och attityden till teckenspråk som ett åtbördsspråk för dem som inte tillägnade sig talat språk upplevdes som kränkande. Döva krävde respekt för sin rätt att bli betraktade som individer, som alla andra medborgare i samhället. Parallellt med dessa krav från döva och deras närstående växte en forskning om teckenspråket fram. Denna forskning fick stor betydelse för den fortsatta diskussionen i Sverige om teckenspråkets ställning och om dövas rätt till sitt språk.

Vilken status ett språk anses ha är avhängigt av samhällets och människors attityder till språket ifråga. Detta kan illustreras av att i Sverige anses det engelska språket ha hög status som språk (SOU 2002:27) medan andra språk, minoritets- och invandrarspråk, värderas lägre både av infödda svenskar och av de med annat modersmål.

Frågan om tecknade språks status ställning och status är nära förknippad med den attityd till teckenspråkiga som finns i samhället och till vilken inställning olika maktsfärer i samhället haft och har till tecknade språk som språk. Eftersom de flesta människor i världen är hörande och använder talat språk, har det att höra och använda talat språk kommit att betraktats som normalt. Den som inte hör och som därför inte kunnat tillgodogöra sig talat språk har därför att flertalet ansetts som annorlunda och avvikande från vad som anses normalt. Denna uppfattning av det annorlunda och avvikande har även applicerats på det svenska teckenspråket, genom att detta språk inte ansetts vara ett språk jämställt med talat språk utan mera betraktats som en kommunikationsmetod för de som på grund av dövhet eller hörselskada inte kunnat tillägna sig talat språk.

Synen på teckenspråk har successivt förändrats

Synen på svenskt teckenspråk och dess ställning och status har successivt förändrats från 1970-talet och framåt. Den 1965 tillsatta Handikapputredningen tog upp frågor om teckenspråk och behov av undervisning och samhällsstöd på detta språk i det slutbetänkande utredningen lämnade till regeringen 1976. I den proposition som följde på utredningens förslag framhölls att teckenspråket måste få en bättre ställning i specialskolan för döva och hörselskadade och att undervisning i teckenspråk måste ges mera utrymme i utbildningen av lärare för döva och hörselskadade.

Den 1978 tillsatta Integrationsutredningen återkom till frågorna om undervisning av döva och hörselskadade i ett delbetänkande året därpå. I delbetänkandet, som överlämnades till regeringen i juni 1979, utvecklade utredningen sin syn på dövas tvåspråkighet. Utredningen framhöll att barndomsdöva, för att kunna fungera sinsemellan och ute i samhället måste vara tvåspråkiga. Detta innebar enligt utredningen att de dels måste behärska svensk teckenspråk, dels det omgivande samhällets språk – svenska i läst och skriven form.

Integrationsutredningens förslag resulterade i att riksdagen år 1981 beslöt att teckenspråk skulle vara undervisningsspråk i specialskolan för döva och hörselskadade. Beslutet var i grunden ett språkpolitiskt beslut. Detta framgår av att teckenspråket i beslutet anges vara dövas första språk.

Genom detta beslut kom Sverige som första land i världen att ge ett tecknat språk status som språk jämställt med talade språk.

Under det följande två decennierna befästes synen på svenskt teckenspråk som språk alltmera.³ Detta ledde till att frågor om delaktighet i samhällslivet och jämlikhet i levnadsvillkor⁴ för döva, dövblinda, vuxendöva och vissa hörselskadade i ökad omfattning kom att handla om tillgång till information och service på svenskt teckenspråk, vilket kan utläsas av motionsyrkanden i riksdagen under denna period.

Riksdagen uppmärksammade i samband med motionsyrkanden under riksdagsåret 2000/01 flera olika frågor om teckenspråk vilket bl.a. resulterade i, att riksdagen gav regeringen tillkänna, att det är angeläget med en översyn av rätten och möjligheterna att använda teckenspråket.⁵ Tillkännagivandet resulterade i att regeringen i december 2003 tillkallade en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn i enlighet med riksdagens begäran.⁶ Utredaren redovisade sitt uppdrag i maj 2006 i betänkandet *Teckenspråk och teckenspråkiga – Översyn av teckenspråkets ställning* (SOU 2006: 54).

I betänkandets inledande kapitel hänvisar utredaren till de av riksdagen 2005 antagna språkpolitiska målen⁷ och noterar: ”Teckenspråkiga har i likhet med andra med annat modersmål än svenska fått rätt att utveckla sitt modersmål. Denna rätt har de oavsett om de på grund av dövhet eller hörselskada är att betrakta som funktionshindrade eller inte”.⁸ Det synsätt som uttrycks i den citerade meningen löper därefter som en röd tråd genom betänkandet och utgör grund för de förslag som utredaren föreslår.

Rätten och möjligheterna att använda svenskt teckenspråk

Den enskildes tillgång till ett fungerande språk är en av de mänskliga rättigheterna. Dessa rättigheter är uttryck för vårt samhälles grundläggande värderingar. Värderingarna är internationellt accepterade och uttrycks i bindande internationella dokument och i svensk lagstiftning. De mänskliga rättigheterna ställer krav på att staten motverkar segregation och marginalisering och att staten främjar möjligheterna i samhällslivet för alla medborgare.

Erfarenheten visar att personer som tillhör språkliga och andra minoriteter behöver skydd mot diskriminering. Som medlem av FN har Sverige enligt FN-stadgans artikel 55 och 56 förbundit sig att vidta åtgärder för att främja allmän aktning och respekt för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla, utan åtskillnad med avseende på ras, kön, *språk* eller *religion*.⁹ Barns rätt till språk uppmärksammas dessutom särskilt i Konventionen om barnets rättigheter.¹⁰

I artikel 21 i EU-stadgan anges att diskriminering på grund av bland annat kön, ras, hudfärg, etniskt eller socialt ursprung, genetiska särdrag, *språk*, *religion* eller övertygelse, politisk eller annan åskådning, tillhörighet till en nationell minoritet, förmögenhet, börd, *funktionshinder*, ålder eller sexuell läggning ska vara förbjuden.

FN:s generalförsamling antog i december 1993 standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet. Dessa regler var inte juridiskt bindande för medlemsländerna, men moraliskt förpliktigande. I reglerna anges att användandet av teckenspråk i undervisningen av döva barn, inom deras familjer, liksom i samhället i övrigt bör övervägas i medlemsländerna. Härutöver uppmärksammar standardreglerna behovet av tolk för att underlätta kommunikation mellan döva människor och andra.

³ Genom införandet av svenskt teckenspråk som allmänt språkämne i grund-, gymnasieskola och inom Komvux1995 bekräftades språkets status som ett språk bland andra och det handikappolitiska perspektiv som dithills återopats ersattes med ett språkpolitiskt.

⁴ Prop. 1999/2000:79 Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken, s. 23

⁵ Bet. 2000/01:KU14, rskr. 2000/01:147. Bet. 2000/01:SoU12, rskr. 2000/01:195.

⁶ Dir. 2003:169 Översyn av teckenspråkets ställning.

⁷ Prop. 2005/06:2. Bet. 2005/06:krU4.

⁸ SOU 2006:54, s. 46.

⁹ Min kursivering.

¹⁰ Artiklarna 2 och 23.

FN:s generalförsamling antog den 13 december 2006 en konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.¹¹ Till konventionen finns fogat ett fakultativt protokoll som innebär att den som anser att hennes eller hans rättigheter är kränkta ges möjlighet att klaga till en av FN inrättad övervakningskommitté. Konventionen öppnades för undertecknande den 30 mars 2007. Sverige undertecknade konventionen och det till konventionen hörande fakultativa protokollet samma dag. Den nya konventionen trädde i kraft den 3 maj 2008 sedan den ratificerats av tjugo stater. För Sveriges del trädde konventionen, efter beslut av Riksdagen, i kraft den 14 januari 2009.¹² Konventionen, med vilken svensk lag ska harmonieras, ersätter därmed de tidigare nämnda standardreglerna för Sveriges del. Konventionen tillhör de centrala konventionerna om mänskliga rättigheter. Den skapar inte i sig några nya rättigheter utan har till syfte att undanröja hinder för personer med funktionsnedsättning att åtnjuta de mänskliga rättigheter de i likhet med andra har.¹³

Rätten till språk lyfts även fram i regeringsformen, som är den av Sveriges grundlag som reglerar förhållandet mellan den enskilde medborgaren och den offentliga makten. Enligt denna ska det allmänna motverka diskriminering av människor på grund av kön, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, *språklig* eller *religiös tillhörighet*, funktionshinder, sexuell läggning, ålder eller andra omständigheter som gäller den enskilde som person.¹⁴

Riksdagen antog i december 2005 efter förslag av regeringen mål för en samlad svensk språkpolitik som värnar det svenska språket som huvudspråk i Sverige men som också samlat lyfter fram allas rätt till språk och till att utveckla och bruka det egna modersmålet.¹⁵ I propositionen¹⁶ framhålls teckenspråkets betydelse för personer som är döva genom att man slår fast att teckenspråk är dövas modersmål.

I februari 2007 tillkallade regeringen en särskild utredare för att utarbeta ett förslag till en språklag, där det svenska språkets status regleras. I uppdraget ingick även att överväga om det i en sådan lag bör införas bestämmelser om de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråkets ställning.¹⁷ Bakgrunden till att tillkalla en särskild utredare var, att det inte fanns föreskrifter i svensk lag som slår fast svenska språkets ställning och att det utöver svenska språket används ett stort antal språk, t.ex. svenskt teckenspråk och de nationella minoritetsspråken, i Sverige

Utredaren redovisade sitt arbete i mars 2008 i betänkandet *Värna språken – förslag till språklag* (SOU 2008:26). I betänkandet föreslås, att grundläggande bestämmelser om det allmännas ansvar för den enskildes tillgång till språk ska regleras i lag i fråga om svenska, det svenska teckenspråket, de nationella minoritetsspråken och annat modersmål än de nämnda språken.¹⁸ Enligt förslaget åläggs det allmänna ett särskilt ansvar för att skydda och främja det svenska teckenspråket. Detta språk ges därmed ett skydd som motsvarar det som enligt förslaget ges de nationella minoritetsspråken.¹⁹

¹¹ I artikel 2 (Definitioner) definieras språk som bl.a. talade och tecknade språk och andra former av icke talade språk, i artikel 9 (Tillgänglighet) erbjuda service i form av teckenspråkstolkare, i artikel 21 (Yttrandefrihet och åsiktsfrihet samt tillgång till information) erkänna och främja användning av teckenspråk, i artikel 24 (Utbildning) underlätta inlärning av teckenspråk och främja dövsamhällets språkliga identitet, samt säkerställa att utbildning av personer, särskilt för barn, som är döva eller hörselskadade ges på de mest ändamålsenliga språken, formerna och medlen för kommunikation för den enskilde och i miljöer som maximerar kunskapsrelaterad och social utveckling.

¹² Prop. 2008/09:28, bet. 2008/09:SoU3, rskr. 2008/09:38, Sveriges internationella överenskommelser (SÖ) 2008:26.

¹³ Prop. 2008/09:28, s. 1.

¹⁴ 1 kap. 2 § 4 stycket regeringsformen (1974:152).

¹⁵ Bet. 2005/06:KrU4, rskr. 2005/06:89

¹⁶ Prop. 2005/06:2 Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik.

¹⁷ Dir. 2007:17 Språklag.

¹⁸ A. a., 240.

¹⁹ A. a., s. 227.

Efter förslag av regeringen beslutade riksdagen i maj 2009 om en språklag i enlighet med det förslag som lämnats av Språklagsutredningen.²⁰ Enligt lagen ska var och en som är bosatt i Sverige ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda svenska. Därutöver ska den som tillhör en språklig minoritet ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda minoritetsspråket och den som är döv eller hörselskadad och den som av andra skäl har behov av teckenspråk ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda det svenska teckenspråket.²¹

Svenskt teckenspråk och framtiden

Det svenska teckenspråket har i dag, som ovan redovisats, en stark språkpolitisk ställning i Sverige. Samtidigt har hörseltekniska utvecklingen från 1990 och framåt resulterat i allt bättre hörhjälpmedel i form av cochleaimplantat (CI) för de barn som tidigare bedömdes beroende av svenskt teckenspråk för sin utveckling. Implantaten tycks successivt under denna period i allt högre grad gett upphov till utveckling av talat språk vilket kan utläsas av ett minskat antal elever i specialskolan för döva och hörselskadade.

Effekterna av för döva barns språkutveckling har följts upp i flera olika sammanhang och i olika studier såväl i Sverige som i andra länder. Statens beredning av för medicinsk utvärdering (SBU) redovisade i januari 2006 en utvärdering av nyttan av bilaterala²² CI hos barn. I denna utvärdering skriver SBU:

Det är viktigt att kunskap om teckenspråk upprätthålls hos barnet och dess omgivning eftersom resultaten varierar mellan individer och då det ibland finns situationer där man inte kan använda implantatet (exempelvis när man badar eller vid tekniskt fel).

De språkvetenskapliga studier som utförts i Sverige av barn med CI och deras språkutveckling fram till och med 2005 pekar samstämmigt på betydelsen av att dessa barn får tillgång till teckenspråk för sin språkutveckling. Oavsett den hörseltekniska utveckling som här redovisas finns fortsatt ett betydande antal teckenspråkiga personer med dövhet/ hörselskada födda före 1990 och som är beroende av svenskt teckenspråk för att kunna leva som andra i samhället.

²⁰ Prop. 2008/09:153, bet. 2008/09:KrU9, rskr. 2008/09:271.

²¹ 14 § Språklag (2009:600).

²² Bilaterala avser ett implantat i vardera örat.